

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Оксана ВЕКУА,
канд. філол. наук

ВИБІР І ЗРАДА (НА МАТЕРІАЛІ ДРАМАТИЧНОЇ ПОЕМИ ЛІНИ КОСТЕНКО «СНІГ У ФЛОРЕНЦІЇ»)

Мотив компромісу із сумлінням — один із багатьох, які тривожать серце Ліни Костенко з юності до сьогодні. Народившись у ліричних поезіях перших збірок, він, ускладнившись, увібравшись у матерію пережитого досвіду — великих майстрів і власного, — розгорнувся в поетичному епосі й драматургії. Авторка пропонує нам серйозний матеріал — художній, публіцистичний, літературознавчий — для окреслення її концепції митця в контексті часу. Опановуючи глибинні смисли аналітичних роздумів Ліни Костенко, відчуваючи гострий біль заперечення («О, що ви пишете, що пишете...»), наближаємося до квінтесенції самоаналізу митця із сформульованою мрією (чи надією) на щасливе взаєморозуміння у часі:

*Мені не треба слави, ані грошей,
ані щоб сильний світу похвалив,
аби хто-небудь, мислю возросий,
до мене часом слух свій прихилив [1, с. 139].*

Вершинним твором і певним підсумком роздумів Ліни Костенко над проблемою ролі художника у суспільному житті, про вписаність таланту у простори Вічності стала драматична поема «Сніг у Флоренції» із промовистим підзаголовком «Сад нетанучих скульптур». Парадоксальна назва твору забирає увагу читача, котрий прагне розкодування загадки. Друга ж назва — не менш таємнича — ще серйозніше підкреслює неординарність підтексту. А вже рідкісний сьогодні жанр драматичного диспуту з одного боку потверджує невмирущість традиції психологічної драми Лесі Українки, а з іншого — вписує поему у світовий контекст, де проблема вибору, здійсненого творчою натурою, віддавна тривожила таланти.

Художник у контакті із суспільством як мистецька проблема має давню і потужну історію. Ліні Костенко належить

провідне місце серед тих, хто протягом останніх десятиліть осмислює нашу складну і неоднозначну історію. В аспекті названої проблеми драматичну поему «Сніг у Флоренції» розглядало чимало дослідників, серед них — Паола Галеацці, Галина Кошарська, В. Брюховецький, В. Панченко, Г. Клочек, М. Кудрявцев. Зроблено гідні спроби цілісного аналізу драматичної поеми у її багатовекторності. Проте аспект мистецького вибору на перехресті психологічного і філософського ракурсів видається нам малодослідженим.

Нам належить розглянути саме цей художній варіант концепції митця в суспільному й часовому контекстах на філософсько-психологічному зрізі поетичного мислення Ліни Костенко з акцентом на проблемі вибору як життєформуючій і трансцендентній у хронотопі окремого життя митця й долі його вітчизни. Цей аспект аналізу стає сегментом цілісного аналітичного дослідження у симбіозі ліричного, ліро-епічного й драматургічного оприявлення проблеми «митець і суспільство» в контексті цілісного простору художнього мислення Ліни Костенко.

Осмысливши долю митця в часових параметрах одного життя, Ліна Костенко здійснила творчий акт артикуляції проблеми як етичного й психологічного уроку, котрий передбачає всі три часові виміри: «Ця подорож сумління необхідна для моральної самореалізації художника, великого таланту, який став рабом і пережив спокуту ганьби й самоочищення завдяки трагедії вигнання. ...Особиста історія Рустичі, його художня діяльність, історична вірогідність якої відтворена в найменших деталях, розширені і вписані в інтимній, сокровенний вимір душі, свідомості, пам'яті, — зауважує Паола Галеацці. — В такий спосіб ми можемо «прочитати» життя художника як екзистенційний шлях, яким керує і який організовує етичний вибір» [4, с. 160–161].

Конформізм, який стає філософією життя обдарованого долею італійського скульптора, осмислюється авторкою прискіпливо й послідовно. Психологія зради самому собі і власному дарові розгортається за принципом зміщення часових площин, і в цьому процесі філософська категорія згущеного часу оприявлює потенцію мистецької екстраполяції факту із учора в сьогодні й у позачасся.

Очевидно, саме ця всеприсутність у найвіддаленіших часо-просторових перехрестях культурологічної тривоги щодо чистоти митця як репрезентанта нації виокремлює текст Ліни

Костенко як засторогу, що долає будь-які кордосимбіоз світів: історична реконструкція, яку здійснила Ліна Костенко, є досконалою, але водночас вона стає універсальним психологічним «посланням», — тонко помічає цю позачасову субстанцію поетичного диспуту П. Галеацці.

У сфері проблематики авторка «Снігу у Флоренції» справді порушує більше питань, аніж дає відповідей. Власне, відповідь має знайти реципієнт, якому належить увійти у світ особливо тривожний і діткливий для мисткині-українки. Яким же чином талановитий юнак звів нанівець Богом послане обдаровування? Які ж життєві віражі й світові спокуси стали пасткою для енергійної, небуденної особистості? Чи мав що протиставити підступним пропозиціям щодення молодий італійський скульптор? Ці знаки питання — далеко не стилістичні вправи у нашому роздумі, оскільки весь текст поеми означений ними. Потребує відповідей цілий масив проблем, що їх порушила Ліна Костенко. Митець і час, художник і юрба, особистість і влада, творчість і свобода — це лише частка авторської тривоги, оприявлена драматичною тональністю «Снігу у Флоренції».

Нагадаємо, що й питання ці порушені світовим мистецтвом не вчора. А найближче до світу художньої і громадянської тривоги Ліни Костенко стоїть драматургічне мислення Лесі Українки. Коли торкнутися авторського самоаналізу після написання «Камінного господаря», який знаходимо у листах до Ольги Кобилянської, глибше відчуємо цей перегук, зафіксований сучасними дослідниками: «Мистецтво здатне трансформувати інертний камінь у статую, яка ніби оживає, отримує душу й переживає у часі свого творця. Мистецтво таким чином оживляє те, чого ще «немає», хоч воно вже є. Це геніальна теза Мікеланджело про природу мистецтва... Ідея, що образ від початку міститься вже в самій мармуровій брилі і що скульптор, створюючи річ, лише звільняє цю брилу, знімаючи з неї «надмір матерії», виявляється дивовижно близькою поетичній інтуїції Ліни Костенко.

Вибудовуючи вектор долі художника в контексті італійського рісоджіменту, Ліна Костенко фіксує факт: молодий митець гідно розпочинав свій шлях у щасливому середовищі талановитих ровесників, серед яких був і високошляхетний Буонарроті. Авторка акцентує на цьому сусідстві двох імен не випадково і не раз. Стартові позиції вони мали однакові. Міра таланту — то інша річ. Хоч поетеса підкреслює, що свого часу Рустичі справді займав гідне місце серед найталановитіших

котрій у молодості підкорявся найважчий матеріал камінь. У пору творчих митецьких осявань: «І чудо одкровенень було мені як грім» [1, с. 147].

Вловлюється ще один важливий акцент процесу осмислення категорії часу в тексті поеми: легковажне ставлення Русичі до його перебігу проілюстровано жорстко і безжально. Поставлено діагноз митцеві — руйнівна безвідповідальність перед талантом і країною, що обдарувала ним людину:

*Я міг собі дозволити дозвілля,
себе ще не приводячи до скрут,
півроку роздивлятися сузір'я,
два роки розморожувати ртуть.*

Мій час був мій говорящий ворон [1, с. 148].

Безглуздість поведінки самодостатньої особи, котра втратила відчуття приналежності до громади, завершується тяжким переживанням глибокої провини. Проте, як мислить Ліна Костенко, для глибинного осягнення трагедії Русичі потрібен був час. Самозаглиблення на перетині часів є послідовним психологічним дослідженням процесу відступництва, самоеміграції, втечі не стільки фізичної, стільки моральної. Ліна Костенко пильно простежить, як стиха, поступово душу талановитого, але слабого духом творця роз'їдає банальний цинізм:

Душа стомилась піднімати брили.

Мені б забути всіх уже і все! [1, с. 159].

Відчуваємо, як відбувається дивовижний перегук між двома великими поетами — Лесею Українкою з її «Осінньою казкою» й авторкою «Снігу у Флоренції». Згадаймо: «Що нам до них... Ми стомлені», — це лицар із Лесиної драми. Це позиція слабких, проте претензійних натур, які можуть бути героями на мить.

Як бачимо, Ліна Костенко дає нам можливість відчутти корозію душі свого персонажа. Йому бракує тієї внутрішньої потуги, яка зберігає цілість особистості, спонукаючи не приймати правила гри деформованого оточення. Обставини, спокуси, власні слабкості згущують ситуацію випробувань, які змушують зробити остаточний вибір. Тому позиція молодості, котра піддалася спокусі жити переважно зовнішнім суєтним життям, занедбавши духовність, у тексті окреслена спробою виправдати себе знову ж таки тягарем об'єктивного. Жорстока формула опонента не залишає сумнівів щодо безнадійності духовного банкрутства героя поеми:

*Флорентієць Які ж то мали бути землетруси,
щоб так на мене обвалився час?!*

Старий Марнота днів, убитих на спокуси.

Хто може врятувати нас від нас? [1, с. 135]

Філософська істина — природа дає людині покликання, одночасно даруючи спромогу його реалізувати, тільки над цією спромогою слід потрудитися, трансльована в поемі за принципом контрасту (Буонарроті — Рустичі). Який смисл вкладено у цю паралель? Необхідність опанувати обставини, не відступивши від високої мети, не зрадивши божого дару, не змарнувавши дивовижне покликання, що має потенцію вписувати у вічність не лише ім'я творця, а й імення його народу, нації — це єдиний шлях, що веде до храму. Отож, наполеглива, послідовна, заряджена етичною енергією щоденна робота — забезпечує успіх руху до істини й досконалості. Найменша поступка чи відступ ведуть до катастрофи, оскільки митець в усі часи лишався заручником свого дару.

Талант чи обдарування — субстанції егоїстичні: вимагають всю людину в її послідовності, зосередженості, здатності відмовитися від світських розваг, мужності сповідувати аскетичний спосіб буття. Мистецтво диктує стиль життя, в якому немає місця суєтній щоденності, а строге самообмеження трансформується в закон. Найменші поступки загрожують творчою смертю, котра виростає в особистісну драму. Коли б же тільки власну. В стані розпачу, переглянувши низку власних трагічних прорахунків, старий Рустич нищівно засуджує сам себе, молодого:

Старий Боже, він не слуха!

Його робітня пилом припада.

Флоренції загрожує розруха,

а він на карнавалах пропада!

Він з ними їхній. Деспоту в угоду

зліпив аж кілька непристойних пик [1, с. 150].

Трагедія самознищення таланту дозволяє літній людині на межі небуття вивести категоричну формулу: «Одне із двох — або люби свободу, або залеж від милості владик!»

Розуміємо, що це фундаментальна субстанція мистецької концепції самої Ліни Костенко. Виділивши із спектру проблем найголовнішу — згубність конформізму, продажність митця властью імущим, Володимир Базилевський переконливо аргументує своє бачення особливого місця поеми «Сніг у Флоренції» в контексті художнього переживання названих мотивів поетесою: «Це один з найсильніших творів Ліни Костенко, де мовби синтезовано все, що досі було сказано нею про

відповідальність художника. Діалог флорентійця із Старим, цебто із самим собою — то драма скульптора, що злегковажив власним хистом. Від гіркоти зізнання («Я весь мій вік залежав од замовників і те створив, що треба було їм...»), хисткого виправдання («Коли цькували — я протистояв. Лише коли наблизили — піддався») до жалюгідного прагматизму («Замовнику зручніший ремісник») — такий спектр почуттів загубленого таланту.

Вражає ще один важливий етичний акцент, оприявлений у тексті вже цитованою фразою: «Флоренції загрожує розруха, а він на карнавалах пропада...» Йдеться про найвищу моральну цінність — вірність Вітчизні в пору біди, смертельної загрози, жорстокої небезпеки. У подібній ситуації власна образа у високодуховної людини поступається почуттю обов'язку перед рідним краєм. Рустичі має нерозвинене почуття відповідальності за долю землі і краян. Він знаходить «землю обітовану» — втікає до Парижа. Ще один фатальний вибір — наступний крок до поразки:

*Мені огидні всі оці баталії,
я задихаюсь, коли щось горить.
В цій на шматки розтерзаній Італії.
я вже не міг ні жити, ні творить!* [1, с. 159].

Фактор самозбереження розгортається в душі Рустичі, займаючи територію співчуття і співпереживання, милосердя, без яких художник не може збутися ні як митець, ні тим більше — як громадянин. Гіпертрофована самооцінка, відсутність стійкого імунітету проти житейських благ і спокус, постійний пошук до абсолютного комфорту нищать творчу душу безповторно, провокуючи на убоге ремісництво, на духовне небуття. Жахлива небезпека саморуйнації народилася зі своєї передумови — втечі. Поки що це слово ми не зустрічаємо ні в характеристиці героя, ні в його самохарактеристиці. А проте обриси майбутньої трагедії закладені саме тут і тепер:

*Старий І я пішов, я виїхав, я згоден
був до Парижа пішки добрести.
І тільки згодом, тільки згодом, згодом
я озирнувся на оті хрести* [1, с. 159].

Дивовижна прозорість мистецької концепції Ліни Костенко екстрапольована у сферу осмислення проблеми осілості як екзистенційної потреби патріотично вихованої людини. Шкода, що це розуміння приходить до італійського скульптора запізно, хоч справжня журба від розлуки з рідним краєм таки пронизує останні прижиттєві монологи звіряння Старого:

Свого неба не замінить жодне.

Без тих коханих обрисів і рис

я почорнів, як дерево жалобне,

в чужій землі усохлий кипарис! [1, с. 160].

Безумовно, особистий вибір митця (як, власне, і пересічної людини), здійснений у певну пору, формує вектор життєвої стежки, визначає стратегію і філософію життєтворення. У цій психологічній ситуації результат забезпечується силою характеру особистості, міцністю життєвої концепції, цілісністю вдачі. Творче самоздійснення митця від віку захищене потужні взаємопроекції внутрішніх душевних порухів і зовнішніх обставин у процесі перетворення самого себе. Масштаб таланту, міцність і чистота морально-етичних основ світомислення — основні опори художника. Здатність залишатися вірним собі часом всупереч драматичним обставинам у всі віки виконувала функцію остороги і охорони таланту. А ще багато важить у процесі саморозбудови творця енергія діяння. Фраза Ліни Костенко «Блаженний сон душі мистецтву не сприяє» — стала формулою. Її розгорнута ілюстрація і в названій поемі окреслила незаперечність сентенції: талант — енергія — безкомпромісність мають забезпечуватися чистотою етичної орієнтації. Справедливість твердження Паоли Галеацці безсумнівна: «Відповідальність, етичний вибір людини — це єдина сила, яка трансформує хаос часу, який поглинає людей, явища, речі, в «космос історії», що має напрям, мету, сенс» [4, с. 160].

Література

1. *Брюховецький В. С.* Ліна Костенко: Нарис творчості. — К., 1990. — 260 с.
2. *Вінграновський М.* Цю жінку я люблю. — К., 1990. — 204 с.
3. *Калинець І.* Поезії з України. — Брюссель, 1970. — 126 с.
4. *Костенко Л.* Вітрила: Лірика. — К., 1958. — 94 с.
5. *Костенко Л. В.* Вибране. — К., 1989. — 558 с.
6. *Павличко Д.* Любов і ненависть. — К., 1983. — 61 с.
7. *Панченко В.* Поезія Ліни Костенко. — Кіровоград, 1997. — 47 с.

Анотація

Векуа О. Вибір і зрада (на матеріалі драматичної поеми Ліни Костенко «Сніг у Флоренції»)

У процесі аналізу поеми «Сніг у Флоренції» здійснено спробу синтезованого осмислення вічної проблеми вибору, яку представлено в контексті класичних аналогій, коли енергія поетичного мислення забезпечується глибиною психологічного аналізу і філософської думки.

Ключові слова: поетика характеротворення, психологізм, вибір, кризова ситуація.

Summary

Vekua O. The problem of choice in the poem of Lina Kostenko.

In the article the author regards Lina Kostenko's artistic mastery in poem «Sheine in Florencia» from the point of the interaction of a human being and a style. The peculiarity of the creation means of the psychology (the inner monologue) is analyzed.

Key words: poetics, narrative discourse.